

БИБЛИОТЕКА
НАРОДЕН МУЗЕЙ
ВАРНА

ИЗВЕСТИЯ НА НАРОДНИЯ МУЗЕЙ-ВАРНА

КНИГА IV (XIX)

BULLETIN DU MUSÉE NATIONAL A VARNA

TOME IV (XIX)

1 9 6 8

ДЪРЖАВНО ИЗДАТЕЛСТВО — ВАРНА

ПРИНОСИ КЪМ ИСТОРИЯТА НА СРЕДНОВЕКОВНИТЕ КРЕПОСТИ ПО ДОЛНИЯ ДУНАВ

III, ГИГЕН, ОРЯХОВО, ЛОМ, ВИДИН И ФЛОРЕНТИН

АЛЕКСАНДЪР КУЗЕВ

В тази, трета част от нашето изследване върху долнодунавските крепости през епохата на развития феодализъм, ще се спрем на средновековните укрепления западно от гр. Никопол до устието на р. Тимок.¹ Видими и сигурни останки от такива укрепления има само в три крайдунавски селища от този участък — Оряхово, Видин и Флорентин. Археологически проучвания са правени само в първите две от тях.² Докато от Флорентинската крепост личат незначителни развалини, а от Оряховската е останала една полусъборена кула, то Видинската е запазена почти изцяло, макар и с някои по-късни промени. Последната има голямо значение за нас, понеже другите феодални крепости по Долния Дунав, пък и изобщо в нашите земи, са посвечени или по-малко разрушени. Следователно Видинската крепост може да ни даде реална представа за големината, устройството, архитектурата, начина на градеж и изобщо за характера на градското укрепяване през Второто българско царство. При това не става дума за някой второстепенен град, а за Бдин — административен център на голяма област в продължение на близо хиляда години, столица на полунезависими феодални държавици през XIII—XIV в. и средище на епархия. Многобройните писмени сведения очертават Видин като една от най-важните крепости в българските земи през средните векове.

Оряховската и Флорентинската крепости са били по-малки и с местно значение, поради което са изоставени още през първите векове на османското владичество. В изворите те се споменават по-рядко.

Според един документ от XIII в., крепост е имало и в днешния гр. Лом. Има някои податки за съществуването на средновековна крепост и в с. Гиген. Обаче в тези две селища досега не са открити, нито пък са търсени останки от такива укрепления.

¹ Първите две части вж. в ИНМВ, II (XVII), стр. 23—47 и ИНМВ, III (XVIII), 1967, стр. 41—68.

² Вж. Ст. Михайлов, Археологически проучвания на крепостта Баба Вида във Видин, Археология, III, 1961, кн. 3, стр. 1—8; разкопките в Оряхово започнаха едва през 1968 г.

В следващите редове сме се постарали да съберем и обобщим известните досега археологически и писмени данни за споменатите по-горе крепости.

ГИГЕН

Непосредствено до северозападния край на днешното село Гиген и на около 5 км от Дунав се намират развалините на укрепения римски град Улпия Ескус. Останките от града („Градището“, както ги нарича местното население) обхващат площ от около 280 декара и се издигат значително над околния равнинен терен. При разкопките, проведени тук през 1905—1906 г., 1941—1943 г. и 1947—1952 г., са били разкрити някои сгради на античния град.³

Останки от средновековна крепост, както вече се отбеляза, при Гиген не са открити. Обаче при последните разкопки в м. Градището излязоха наяве някои средновековни паметници и материали. Сред тях трябва да отбележим намерени в землянки гърнета с врязана вълнообразна украса, отнасяни към IX—X в., и късове сграфито керамика, характерна за XIII—XIV в.⁴ Оттук произхождат и множество византийски монети, сечени от втората половина на X в. до началото на XIII в. (от Йоан Цимисхий до Алексий III Комнин).⁵ През 1947 г. в средата на Градището, на най-високото му място, бяха разкрити основите на средновековна църква. Тук бе намерен вграден варовиков блок със старобългарски кирилски надпис, съдържащ проклетие срещу някакъв еретик.⁶ Т. Иванов отнася църквата и надписа към XII—XIII в.,⁷ а Ив. Гошев — към X в., по-точно към времето на цар Петър (927—969 г.).⁸

Археологическите проучвания при Гиген доказаха, че след разрушаването на Улпия Ескус в края на VI в., градът е лежал няколко века в развалини. Животът отново се появява тук през IX—X в. и продължава до XIII—XIV в.⁹ Следователно няма приемственост между античния Ескус и възникналото столетие по-късно върху античните рушевини българско селище.¹⁰

Възниква въпросът за характера на това българско селище. Д. П. Димитров подхвърли преди години мисълта, че Гиген през XII—XIII в. „е заемал известно място в реда на градските центрове на българската средновековна държава“.¹¹ Това предположение, основаващо се само на археологическите материали от разкопките при Гиген, сега се потвър-

³ Т. Иванов, Ескус в светлината на последните проучвания, сб. Археологически открития в България, София, 1957, стр. 113—121.

⁴ Сведението дължа на н. с. М. Станчева, за което ѝ изказвам благодарност; вж. и Т. Иванов, пос. съч., стр. 119.

⁵ Пак там, стр. 120; ИАИ, XVII, 1950, стр. 324; ИАИ, XX, 1955, стр. 603.

⁶ Т. Иванов, стр. 120.

⁷ Пак там.

⁸ Ив. Гошев, Старобългарски глаголически и кирилски надписи. София, 1961, стр. 79.

⁹ Т. Иванов, стр. 119.

¹⁰ В. Бешевлиев, Античната топонимия у нас като исторически извор, ИИБЕ, III, 1954, стр. 348.

¹¹ Д. П. Димитров, Археологическата изложба на Наръдния археологически музей при БАН, Първа научна сесия на Археологическия институт — май 1950, София, 1950, стр. 576.

ждава и от един османски регистър на военно-феодалните владения в Никополски санджак, писан към средата на XV в. В него е отбелязан като зеамет (заедно с няколко села) и „град Гигян“ с 79 християнски домакинства и 10 вдовици. Освен това 16 християнски домакинства и две вдовици, жители на Гиген, живеели в град Никопол.¹²

Обстоятелството, че Гиген^{12a} е наречен град в този документ, не може да бъде случайно. Наличието на чисто християнско население тук няколко десетилетия след идването на турците, показва, че той не е бил въздигнат в град от новите господари на страната. Известно е, че новосъздадените от тях градове първоначално са имали само мюсюлманско население. Освен това в по-късните турски документи Гиген е отбелязан като обикновено село¹³, каквото той е и днес. Тъкмо такава е съдбата на редица заварени от османските завоеватели български градове, които по различни причини западнали и станали села или пък съвсем изчезнали като населени места. Следователно трябва да се приеме, че Гиген е бил град още през Второто българско царство. За това говорят и откритите тук археологически паметници — църквата и сграфито керамиката, които трябва да се отнесат към XIII—XIV в.

Доколкото названието „град“ през средните векове е предполагало наличието на крепост в съответното населено място, дотолкова и Гиген трябва да е бил укрепен с някакво, макар и малко крепостно съоръжение. Обаче в писмените извори няма никакви сведения за средновековно укрепление в Гиген. За пръв път името на селището срещахме в турския регистър от XV в. Гиген е сред долнодунавските крепости и селища, превзети от влашкия войвода Влад Цепеш през 1461 г.¹⁴ През 1697 г. унгарецът Комароми отбелязва в своите пътни бележки, че близо до устието на р. Искър се намирал „град Гиге“, където той със своите спътници се учудвал на големите развалини.¹⁵ Унгарските емигранти очевидно са видели останките от Ескус. Римски древности и кастел отбелязва при „Gegende“ (Гиген) и Марсили в края на XVII в.¹⁶

Въпросът, дали в Гиген е съществувало средновековно укрепително съоръжение, ще се реши при бъдещите археологически проучвания в „Градището“, по-голямата част от което все още не е разкопано.

ОРЯХОВО

На около 1 км западно от гр. Оряхово се издига полусрутена кула на малък хълм със стръмен склон към дунавския бряг. Тя е правоъгълна в план, двуетажна и с лице към изток. До северната ѝ страна са до-

¹² Извори за българската история, т. XIII, София, 1963, стр. 253. Според Стр. Димитров, за датировката на някои османски регистри от XV в. ИВИД, XXVI, 1968, стр. 244 този документ е писан през 1479—1480.

^{12a} За произхода на името Гиген вж. Б. Симеонов, За названието на с. Гиген, сп. Български език. XVIII, 1968, кн. 4—5, стр. 432—433.

¹³ Р. Стойков, Наименования на български селища в турски документи на Ориенталския отдел на Народната библиотека „В. Коларов“ от XV, XVI, XVII и XVIII в., Известия на НБВК, I (VII) 1961, стр. 388.

¹⁴ N. Jorga, Geschichte des Osmanischen Reiches, II, Gotha, 1909, стр. 113.

¹⁵ Й. Бюдей, Пътят на унгарски емигрант през България в XVII в., сп. География, II, 1951/1952, кн. 2, стр. 14.

¹⁶ Д. П. Димитров, Археологически изследвания на граф Луиджи Марсили из, българските земи в края на XVII в., ГСУ ИФФ, XLIII, 1946/1947, стр. 15, 21, 45, 48.

лепени останките от източната крепостна стена на укрепление, което е обхващало билото на хълма. Градежът от ломен камък, бял хоросан с едра баластра и система от сантрачи в стените не се различава от градежа на другите крепости у нас от епохата на развития феодализъм (обр. 1).

Филип Кузев
модерно Кр. Кр.

Обр. 1. Оряхово. Кула от средновековната крепост
Fig. 1. Oriachovo. Tour de la forteresse médiévale

Приблизително в същия вид е видял Оряховската крепост и Ф. Каниц, който е поместил в своята книга „Дунавска България и Балканът“ гравюра с изглед на Оряховската кула откъм западната страна. Според него крепостта е имала най-голяма дължина 40 крачки, като външните стени са следвали неправилната триъгълна форма на билото. Кулата била висока над 11 м. Авторът обаче неправилно счита укреплението за римски кастел, поправян по-късно от византийци и славяни.¹⁷ Оряховското кале или „Камъка“ — както се нарича от местното население — е описано и от К. Шкорпил, който съобщава, че тук били намерени византийски монети.¹⁸ Преди две-три години при крепостната стена били намерени два сребърни гроша от Иван Александър, които се пазят в местния музей. Археологически разкопки се извършиха тук за пръв път през 1968 г.¹⁹

Очевидно е, че тази сравнително малка крепост е тъждествена със споменаваното от средновековните писмени извори укрепление на гр. Оряхово. За пръв път то е отбелязано в една грамота на унгарския крал Владислав IV от 1283 г. Ето как гласи съответния пасаж от текста:

¹⁷ F. Kanitz, *Donau — Bulgarien und der Balkan*, II, Leipzig, 1882, стр. 171—172

¹⁸ К. Шкорпил, ИРАИК, X, стр. 466—467.

¹⁹ Разкопките се провеждат от Окръжния музей — Враца и Института за паметниците на културата — София.

„Когато баща ми, господин крал Стефан, изпратил бан Григорий против българите, като го поставил за началник на войската си, бан Григорий завладял със собствените си сили някаква крепост, именувана Врхов (Castrum Vrchov).²⁰ П. Ников основателно отъждествява тази крепост с „Оряхов“ (Оряхово) и приема, че тя е била превзета от унгарците при похода им срещу България през 1266 г.²¹

През втората половина на XIV в. Оряхово се намирало под властта на търновския цар Иван Шишман²² и поради това градът трябва да е бил завладян от турците най-късно до 1393 г. Не ни е известно точно кога и при какви обстоятелства е станало това събитие, но ясно е, че крепостта не е била разрушена. В една италианска военна карта на Балканския полуостров, създадена към 1394—1396 г., между дунавските крепости Видин (ahondin) и Никопол (nichopoli) е изобразена крепост под името „azaга“²³. В. Бешевлиев с пълно основание я отъждествява с Оряхово.²⁴ Трябва да се отбележи също, че докато на Видинската крепост е нарисувано знаме с кръст, на Оряховската крепост знамето е с полу-месец.

През 1396 г. войските на Сигизмунд се натъкнали в Оряхово на силен турски гарнизон. От Видин кръстоносците се отправили към Оряхово (Сигизмунд нарича този град „castro Oryko“ или „Orchov“, а маршал Бусико, един от видните участници в похода, го назовава „ville Raso“²⁵). Според френските хроники, които подробно се спират на обсадата и превземането на този град от кръстоносците, той имал двойна стена, укрепена с кули, и бил защищаван от силен и храбър гарнизон. Един френски отряд от 500 избрани рицари избързал през нощта напред, за да стигне Оряхово преди останалите войски. Рано сутринта те нападнали турците, които излезли от крепостта, за да разрушат моста над рова. След продължително сражение последните били принудени да се приберат в крепостта, а мостът бил завзет от французите. Обаче последвалите нападения срещу крепостта срещнали твърдата съпротива на защитниците. Всички опити на френските стрелци и арбалетиери да се изкачат на стените, завършвали неуспешно. Нещата се изменили едва, когато Сигизмунд изпратил помощ. В последвалия всеобщ щурм, който продължил цяла нощ, Бусико пръв се изкачил на крепостната стена. Неговото знаме обаче било отнето от турците, а знаменосецът паднал в рова с щурмовата стълба. На сутринта положението на турците станало безнадеждно. Те изпратили някои от християнските жители на Оряхово да водят преговори за предаването на крепостта при условие, че кралят запази живота на обсадените. Предложението било отхвърлено и крепостта превзета с пристъп. След жестокото клане, което извършили тук французите, гра-

²⁰ П. Ников, Българо-унгарски отношения от 1257 до 1277 година, СББАН, кн. XI, 7, 1920, стр. 157 и 208.

²¹ Пак там, стр. 157—158.

²² К. Иречек, Българский царь Срацимир Видинский, ПСп, I, 1882, стр. 32—33.

²³ V. Beševliev, Eine Militärfarte der Balkanhalbinsel aus den letzten Jahren des 14. Jahrhunderts, Linguistique Balkanique, VII, 2, 1963, стр. 42, заб. 2, и 48.

²⁴ Пак там, стр. 42, заб. 2.

²⁵ К. Иречек, История на българите. Поправки и добавки от самия автор. Под ред. на Ст. Младенов, София, 1939, стр. 261—262; същият, История на българите. Под ред. на В. Н. Затарски, София, 1929, стр. 275, заб. 47.

дът бил запален и отчасти разрушен.²⁶ Шилтбергер разказва, че кръстоносците стояли пред града пет дни. Тогава градското население изгонило турците със сила и се предало на краля, който оставил тук 200 души гарнизон.²⁷

От приведеното описание на обсадата на Оряхово се вижда, че неговата крепост е била добре укрепена и трудно превземаема, особено без обсадни машини. Крепостта е имала няколко кули и, както изглежда, само един вход с мост над рова. Дали крепостната стена е била двойна, ще се изясни при археологическите проучвания. За малките размери на крепостта говори както броят на обсаждащите — 500 души, така и числеността на оставения от Сигизмунд гарнизон — 200 души. За сравнение ще припомним, че във Видинската крепост Сигизмунд оставил 300 души, а в Тутраканската крепост през 1445 г. турският гарнизон наброявал 150 души.²⁸ И двете споменати крепости не са имали големи размери, като жилищата и другите сгради на градското население са се намирали извън крепостните стени.²⁹ В Оряхово положението ще да е било същото, защото пространството заключено между крепостните стени, доколкото може да се съди по запазените останки и по големината на хълма, е било твърде ограничено. Вероятно жилищата на градското население се намирали в подножието на крепостта, на изток от нея. Според местното предание „в старо време“ градът се намирал при крепостта, около която в края на миналия век личали „основите на разни старовремски постройки“.³⁰

Оряховската крепост се споменава и в хрониката на Жан де Ваврен. Тази хроника, както е известно, описва подробно действията на няколко бургундски и папски галери под началството на Валеран де Ваврен срещу някои турски крепости по Долния Дунав. След безуспешното нападение срещу малката крепост Холъвник, която се намира срещу Никопол, проведено съвместно с власите и дошлите тук маджари на Ян Хуниади, галерите потеглили нагоре срещу течението на Дунав към устието на една река, идваща от Трансилвания. Тук унгарският войвода бил приготвил няколко плоскодонни кораба за преминаването на Дунав. Власите и маджарите се движели на коне по левия бряг на голямата река. Разстоянието до устието на реката било изминато за шест дни. На турския бряг на Дунав имало един малък град (*une petite vile*), който бил разрушен още по времето, когато Сигизмунд водил битка с турците при Никопол. В това разрушено място (*place ruinee*), където все още се издигали стени, се настанили стрелците, арбалетерите, канонирите и кулевриниерите.³¹

²⁶ Вж. Boucicaut, Froissart, Religieux de Saint-Denis y Delaville le Roulx, *La France en Orient au XIV s.*, I, Paris 1886, стр. 253—255; A. Brauner, *Die Schlacht bei Nikopolis 1396*, Breslau, 1876, стр. 27.; G. Köhler, *Die Schlachten von Nicopolis und Warna*, Breslau, 1882, стр. 12; F. von Sisic, *Die Schlacht bei Nicopolis*, Wiss. Mitth. aus Bosnien und der Hercegovina, VI, 1899, стр. 309—310; A. S. Atiya, *The Crusade of Nicopolis*, London, 1934, стр. 58—59; вж. също Иречек, *Българският цар Срацимир Видински*, стр. 48; същият, *Поправки и добавки*, стр. 262.

²⁷ *Reisen des Johannes Schiltberger aus München in Europa, Asia und Afrika von 1394 bis 1427*. Ed. Neumann, München, 1859, стр. 52.

²⁸ Пак там; Jean de Wavrin, *La campagne des croises sur le Danube (1445)* Ed. N. Jorga, Paris, 1927, стр. 61.

²⁹ За Видин — вж. в настоящата работа, а за Тутракан — в ИНМБ, II (XVII), 1966., стр. 26—33.

³⁰ Български алманах за 1893 г., София, 1893, стр. 872.

³¹ Стрелци с лъкове, арбалети, оръдия и кулеврини.

на Ваврен. Оттук те стреляли срещу турците и прикривали унгарците и власите, които преминавали Дунав в продължение на две денонощия с плоскодънните кораби. Понеже турците не приели сражението и се оттеглили навътре в страната, християнските войски се прехвърлили обратно във Влашко.³²

Ваврен не отбелязва в своята хроника нито името на разрушения от Сигизмунд град, нито пък наименованието на вливащата се в Дунава трансилванска река. Но тяхното отъждествяване не е толкова трудно. Както видяхме, от Холъвник (съответно Никопол) до устието на въпросната река галерите пътували шест дни. За да определим, какво разстояние е било изминато, ще си послужим със сравнение: пътят Тутака — Гюргево (съответно Русе) същите галери изминали за два дни, а от Русе до Никопол те пътували пет дни.³³ За шест дни очевидно е бил изминат малко повече път, отколкото преминатото за пет дни разстояние Русе — Никопол. Следователно трябва да се търси някоя трансилванска река, чието устие на Дунав да се намира от Никопол на малко по-голямо разстояние, отколкото е Русе от Никопол. На това условие отговаря само реката Жиу, която се влива в Дунав между Оряхово и Козлодуй, разбира се отсреща.³⁴ След като определихме името на реката, лесно е да се установи и наименованието на порутения град, който се намирал на турския, сиреч на българския бряг. Най-близкият средновековен град срещу устието на р. Жиу е несъмнено Оряхово. Той е разположен на около 15 км източно от устието на тази река. При това, както видяхме, Оряховската крепост действително е пострадала от кръстоносците на Сигизмунд.³⁵

Ясно е, следователно, че през 1445 г. Ваврен и Хуниади са заварили Оряховската крепост полуразрушена и без турски гарнизон. Следователно тя не е била възстановена след 1396 г. Но дали тя е останала в същото положение и по-късно, е трудно да се каже. В картата на Фра Мауро от 1459 г., Оряхово е означен като крепост под името *Oreschiach*. Градът е отбелязан с името *Orestovo* и в картата на Н. Германус от 1507 г. Заедно с други долнодунавски градове Оряхово е превзет през 1461 г. от влашкия господар Влад Цепеш, който поставил тук свой комендант.³⁶ В споменатия вече османски регистър от средата на XV в. „град Рахова“ (заедно с няколко села) е зеамет с 11 мюсюлмански и 37 християнски домакинства.³⁷ В турските документи от XV в. нататък Оряхово, под името Рахова, винаги е вписан като град и административен център на околия.³⁸ В мирния договор между Унгария и Турция от април 1519 г. наред с другите български области и крепости е отбелязана и „terra cesaris Sysman“ с Оряхово, Никопол и Гюргево.³⁹

³² Wavrin, стр. 82—89.

³³ Пак там, стр. 70—80.

³⁴ Jorga погрешно отъждествява въпросната трансилванска река с р. Олт, която се влива само на няколко километра западно от Холъвник (дн. Турну Мугуреле) — вж Wavrin, стр. 88, заб. 2.

³⁵ Jorga също бележи, че Оряхово бил превзет от Хуниади и Ваврен през 1445 г. *Geschichte des Osman. Reiches*, I, стр. 445).

³⁶ Jorga, *Geschichte des Osman. Reiches*, II, стр. 113.

³⁷ Извори за българската история, XIII, 1963, стр. 243.

³⁸ Р. Стойков, пос. съч., стр. 440.

³⁹ Иречек, История на българите, стр. 269.

Влашките нападения срещу дунавските градове през последните години на XVI в. не отминали и Оряхово. Според един документ от това време през 1595 г. наред с Никопол, Видин и др. бил нападен и Ногава.⁴⁰ Друг документ съобщава за превземането през 1598 г. на почти всички по-важни турски градове по Долния Дунав, между които се намирал и Огако. Самите градове, продължава по-нататък релацията, били разрушени, но замъците им били още в ръцете на турците.⁴¹

Както се вижда, по приведените данни не може да се установи, кога точно е била изоставена Оряховската крепост. Комароми през 1697 г. пише, че по-рано „Рахо“ имал замък (vár) върху височината, но сега бил пуст.⁴² През 1780 г. Сестини отбелязва, че в Оряхово някога е имало замък, от чиито стени още се забелязвали останки.⁴³

Средновековната крепост на Оряхово очевидно е играла второстепенна роля в отбраната на дунавската граница. Това е съответствувало на икономическото и административното значение на града. Оряхово се е намирал между важните дунавски укрепени градове Видин и Никопол, върху който турците съсредоточили своето внимание. Навярно поради тази причина Оряховската крепост била изоставена сравнително рано.

ЛОМ

В книжнината за гр. Лом отдавна се е наложило схващането, че днешният град възниква едва през XVII в. върху развалините на римската крепост Алмус, разрушена и напусната на предела между античността и средновековието.⁴⁴ Рязко оспори това гледище напоследък С. Дамянов,⁴⁵ който твърди уверено, че античният Алмус продължил своя живот заедно с крепостта през цялото средновековие, включително до XVII в. Своята теза авторът обосновава с отделни археологически находки и с някои писмени сведения.⁴⁶

Както ще видим в следващите редове, Лом действително е съществувал като крепост през Второто българско царство, но няма никакви доказателства за съществуването на този град през Първата българска държава, а още по-малко за приемственост между римския Алмус и българския Лом.

В североизточния край на гр. Лом, наречен „Кале махала“ — в ъгъла между Дунав и вливащата се в него р. Лом — личат останките на

⁴⁰ H u g m u z a k i, Documente privitoare la istoria rominilor, XII, 1903, стр. 25.

⁴¹ Пак там, стр. 415.

⁴² Й. Бюдей, пос. съч., стр. 14.

⁴³ А. Монеджикова, Стари пътувания през България. Доменико Сестини (1780) Български турист, XXII, 1930, кн. 1, стр. 13.

⁴⁴ Например Д. Маринов, Из историята на град Лом, СбНУ, XI, 1894, стр. 252; Й. Бассанович, Ломският окръг, СбНУ, V, 1891, стр. 27; Д. Н. Попов, Град Лом и околията му, Лом, 1927, стр. 95; П. Кърджиев, Из миналото на гр. Лом, Юбилеен сборник на читалище „Постоянство“, Лом, 1927, стр. 135; Цв. Тодоров, Говорът на град Лом, СбНУ, XXXVIII, 1930, стр. 4, и други автори.

⁴⁵ С. А. Дамянов, Ломският край през Възраждането, София, 1967, стр. 314—315.

⁴⁶ Пак там, стр. 309—323.

крепостта Алмус.⁴⁷ Пространството, обхванато от нея (около 46 декара)⁴⁸, леко се извишава над околния нисък дунавски бряг. Според Прокопий Кесарийски император Юстиниан I „стеснил укреплението Алмус, което обхващало голямо пространство, и го направил едновременно сигурно и непревземаемо за неприятелите“.⁴⁹ След VI в. подобно на повечето римски долнодунавски градове и крепости Алмус вече не се споменава в писмените извори.

Първото и единственото сигурно сведение за гр. Лом през следните векове намираме в една унгарска кралска грамота от 1286 г. В нея се съобщава, че „... господин крал Стефан, действащ тогава оттатък крепостта, наречена Лом (castrum Lom), при река Искър, за завладяване и война с българите...“⁵⁰ П. Ников счита, че тук става дума за унгарския поход срещу България, предприет съвместно от крал Бела IV и неговия син Стефан през 1261 г.⁵¹

Следователно през XIII в. гр. Лом е съществувал и е притежавал крепост. Но тук, както вече се каза, не личат, нито пък са открити досега средновековни крепостни стени. Впрочем в този град почти не са провеждани археологически проучвания. Трябва обаче да се отбележи, че от Лом произхождат някои случайни находки от епохата на развития феодализъм. При изкопни работи в Кале махала през 1967 г. са били намерени две корубести византийски монети.⁵² В Ломския музей се пазят две колективни находки византийски монети от града. Едната, за която не разполагаме с по-точни данни, се състои от 60 броя корубести медни монети.⁵³ Другата находка брои над 5000 монети, сечени през XII и началото на XIII в. (от Йоан II Комнин до Теодор I Ласкарис).⁵⁴ В Лом са намерени три сребърни български монети от XIII—XIV в. (една от Михаил Асен и Ирина и две от Михаил Шишман).⁵⁵

Изброените находки показват, че Лом е съществувал през XII—XIV в. Но Ломската крепост не се споменава в никакъв извор, като изключим посочената вече грамота. Тази крепост не е отбелязана и в хрониките, които описват кръстоносните походи през 1396 г. и 1444 г. Като проследяват движението на Сигизмунд и Владислав по десния бряг на Долния Дунав, те съобщават само имената на крепостите Флорентин, Видин, Оряхово и Никопол. Изключение прави хрониката на Фроасарт, в която освен Видин и Оряхово, превзети от войските на Сигизмунд по пътя им за Никопол, се отбелязват имената на още три укрепени града, обсадени от кръстоносците: Comette на река Metta, по която плавали кораби, La Quaire и Breharpe.⁵⁶ Фроа-

⁴⁷ Шкорпил, ИРАИК, X, стр. 468—469; К. Иречек, Пътвания по България Пловдив, 1899, стр. 282.

⁴⁸ Тр. Филипов, Нови археологически разкопки, в. „Народна трибуна“, Лом, бр 40 от 12. X. 1963 г.

⁴⁹ Извори на българска история, III, 1958, стр. 167.

⁵⁰ П. Ников, пос. съч., стр. 102, 208.

⁵¹ Пак там, стр. 102.

⁵² Сведението дължа на Тр. Филипов, директор на Народния музей в гр. Лом, за което му изказвам благодарност.

⁵³ Тази находка се пази в Ломския музей, инв. № 360.

⁵⁴ ИАИ, XXVII, 1964, стр. 239; вж. и А. Милчев, Тр. Филипов, Византийска колективна монетна находка от град Лом, Археология, IX, 1967, кн. 1, стр. 32—39.

⁵⁵ В Ломския музей, инв. № 397 и 418.

⁵⁶ A. S. Atiya, пос. съч., стр. 59; A. Brauner, пос. съч., стр. 28.

сарт очевидно е предал в твърде изопачен вид истинските имена на трите града, което много затруднява установяването на тяхното местоположение. Възможно е в Comette да се крие името на гр. Лом, а в Metta — името на р. Лом. Фактът, че по р. Мета са се движели кораби, също е показателен — Иречек например отбелязва, че по р. Лом биха могли да плават салове.⁵⁷ Като се има предвид, че през средните векове реките в нашите земи са били по-пълноводни, не е изключено Ломската река да е била плавателна по долното си течение.

Едно много важно доказателство, че през XIII—XIV в. в Лом е имало крепост, е названието „Ломград“ (Lomgrad), което срещаме в някои турски документи, у някои пътешественици и в множество географски карти от XVII—XVIII в.⁵⁸ Това е безспорно средновековното българско име на Лом от времето, когато в него е имало „град“ (сиреч крепост).

Съдбата на Ломската средновековна крепост остава засега неизяснена. По всяка вероятност през турската епоха тя не се е използвала. В полза на това предположение говори обстоятелството, че от началото на XVIII в. Лом е вече известен като „паланка“.⁵⁹ Това означава, че в града е била построена паланка — четириъгълно дървено укрепление, обградено с ров и земен насип и с кръгли кули по ъглите. Укрепването на Лом се наложило по стратегически причини: след злополучната за турците война с Австрия, която завършила с Карловацкия мир в 1699 г., западната граница на Османската империя чувствително се преместила на изток. Ломската „паланка“, построена върху останките от античната крепост, просъществувала навярно и през XIX в., защото Каниц, посетил Лом през 1864 г., пише, че обитаваното само от турци „Кале“ е обградено от един квадратен, сравнително висок земен вал с кръгли бастioni на четирите ъгла. Стените били дълги приблизително по 190 м. Двете порти — на южната и на западната страна — свързвали укреплението с истинския град.⁶⁰ Построяването на паланката в Лом през последните години на XVII в. или в началото на XVIII в. означава, че старата крепост вече е била негодна за защитата на града.

Засега остава неизвестно какво е представлявал споменатият в унгарската грамота от XIII в. „castrum Lom“. Не е изключено да се касае за античната крепост, но тъй като тя е била твърде голяма за нуждите и възможностите на един малък средновековен град, по-вероятно е да се е използвала само част от нея, преградена със стена. Нещо подобно е било направено и през VI в. От друга страна, съществува възможността през средновековието, примерно през XII в., да е било построено съвсем ново, макар и малко укрепително съоръжение. Обстоятелството, че Ломската крепост не се споменава от изворите във връзка със събитията в края на XIV в. пък и по-късно, свидетелствува, че тя не е имала особено значение.

⁵⁷ Иречек, Пътувания, стр. 283.

⁵⁸ Например в един документ от 1711 г., вж. Асимилаторската политика на турските завоеватели, сборник от документи, София, 1964, стр. 89; също и в един документ от 1715/1716 г. у Б. Цветкова, Нови архивни източници за въоръжената съпротива в българските земи срещу турския феодален ред през XVI—XVIII в., ИДА, 8, 1964, стр. 225; у пътешественика Симперт през 1699 г., вж. Хр. Кесяков, Стари пътувания през България, Граф Волфганг Еттингенски, ПСп, VII, 1899, кн. 58, стр. 633.

⁵⁹ Ср. Асимилаторската политика на турските завоеватели, стр. 89; Б. Цветкова, пос. съч., стр. 225.

⁶⁰ Kanitz, I, стр. 86—87.

Що се отнася до средновековното селище Лом, трябва да се предположи, че то се е намирало на мястото на днешния квартал „Варош“, който се намира югозападно от „Кале махала“. Това е най-старата част на дн. град Лом и през турската епоха е била заселена само с българи.⁶¹

Археологическите данни и историческите сведения, с които разполагаме засега, ни позволяват да твърдим, че средновековният Лом е възникнал сравнително късно върху развалините на римския Алмус и че между двата града няма никаква пряка връзка и приемственост. Името „Лом“, което е несъмнено славянската форма на „Алмус“, средновековният град очевидно е получил от реката, на чието устие той е разположен.⁶²

ВИДИН

Средновековната крепост на гр. Видин, известна под името „Бабини Видини кули“ или просто „Баба Вида“, се намира в самия град, на ниския и равен дунавски бряг. Както вече се подчерта, тя е единствената у нас почти изцяло запазена крепост от епохата на развития феодализъм. По тази причина Баба Вида заслужава особено внимание.

Всъщност писаното за нея е немалко, но то се изчерпва обикновено с кратки описания на замъка.⁶³ От 1956 г. насам тук бяха извършени археологически разкопки, чиито резултати Ст. Михайлов излага накратко в едно предварително съобщение.⁶⁴

В сегашния си вид крепостта има форма, близка до квадрат, ориентиран с ъглите си по световните посоки, със страна около 70 м, и застроена площ около 5 декара. Тя се състои от две концентрично разположени стени — вътрешната е висока, с много кули, и представлява същинската, първоначална крепост, а външната е по-ниска, свързана само с две кули. Заграденото от вътрешната стена пространство е застроено с прилепени към нея засводени помещения, които обграждат малък двор. Между двете крепостни стени се образува почти незастроен външен двор. Около крепостта е изкопан дълбок и широк ров (обр. 2).

Трябва веднага да се каже, че в крепостта съвсем ясно се очертават няколко строителни периода. При разкопките се установи, че тя е стъпила отчасти върху крепостната стена на римската Бонония. По-точно: под кула Х⁶⁵ на средновековния замък са разкрити основите на римска

⁶¹ Български алманах за 1893 г., София, стр. 768.

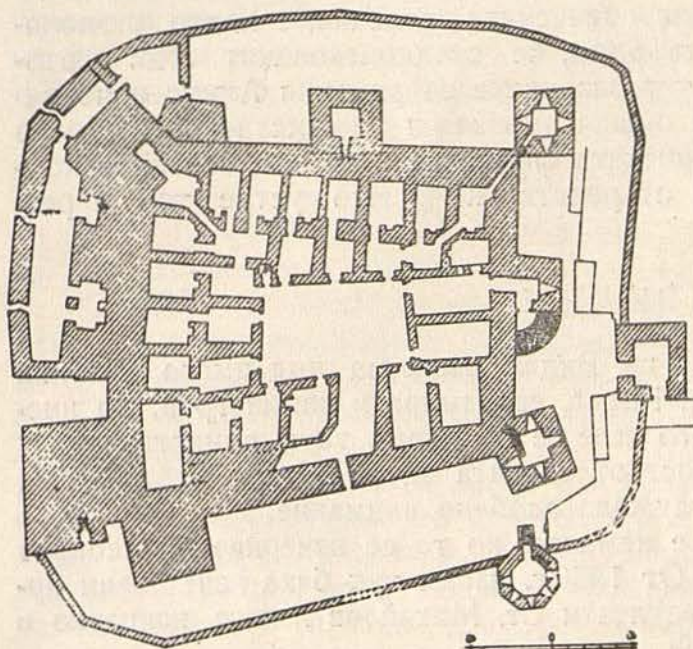
⁶² V. Beševliev, Les cités antiques en Mésie et en Thrace et leur sort à l'époque du haut moyen âge, Etudes Balkaniques, t. 5, 1966, стр. 216.

⁶³ В това отношение заслужават внимание бележките на Kanitz, I, стр. 14—16, и на Иречек, Пътувания, стр. 278—280.

⁶⁴ Разкопки са правени във вътрешния и външния двор на Баба Вида, а отчасти и на крепостния ров, ср. Ст. Михайлов, пос. съч., стр. 1—8. Едно сравнително подробно описание на замъка същият автор дава в своята книга „Екскурзии из българските старици“, София, 1959, стр. 135—142.

⁶⁵ Кула VIII — по номерацията на Ст. Михайлов. Напоследък Йорданка Атанасова, директор на Видинския музей, забеляза две неизвестни досега средновековни кули на югозападната крепостна стена, закрити от пристроеното към крепостта турско казармено помещение. Наличието на тези две кули, неотбелязани в досега обнародваните планове на замъка, налагат известна промяна в номерацията на видинските кули, възприета от Ст. Михайлов. Кули I—V остават със същите номера; двете нови кули получават поредни № VI и VII, поради което досегашните кули VI, VII, VIII и IX трябва да бъдат означени съответно с № VIII, IX и XI. В настоящата работа си служим навсякъде с новата номерация.

многоъгълна кула-бастион, който поради големите си размери излиза извън очертанията на замъка. Върху римската кула, запазена на височина 2 м и изградена от дялани камъни, големи профилирани блокове и от тухли (в тр. редни пояси), лежи междинен зид от продълговати блокове.

Обр. 2. Видин. План на средновековната крепост „Баба Вида“

Fig. 2. Vidine. Plan de la forteresse médiévale „Baba Vida“

С основание Ст. Михайлов свързва междинния зид с крепостта, която според него българите издигнали през Първата държава върху разрушената вече римска крепостна стена.⁶⁶ Трябва да се отбележи, че кула III на Баба Вида също е стъпила на римска стена и то направо, без междинен зид. Това показва, че стените на замъка не следват навсякъде очертанията на ранносредновековната крепост, така, както и последната не съвпада с античната крепостна стена.

В по-голямата си част замъкът — става дума за вътрешната крепостна стена и нейните кули — е изграден, подобно на другите феодални крепости у нас, от дребни ломени камъни, на места по-едри, с грубо обра-

ботени лица, но с добре измазани fugи. Хоросанът е бял, с едра баластра. Не липсват обичайните напречни и надлъжни сантрачи — някои от тях са с кръгло сечение. По високите места на кули III и IV, които единствено са запазили първоначалната си височина, личат водоравни пояси от по три реда тухли и отделни декоративни мотиви от взидани тухли.

Друг е обаче градежът на кули VIII и IX. Първата е строена от различни по големина, с гладки лица камъни, някои от които очевидно са взети от антични постройки. Зидарията е неугледна, без редове (обр. 3). Другата кула (IX) е изградена от големи продълговати блокове, достигащи до 1,5 м дължина, поставени в сравнително правилни редове (обр. 4). Трябва да напомним, че от подобни блокове и по същия начин е изграден и междинният зид (между античната и средновековната крепостни стени). Тая кула има конструктивна връзка с крепостната стена на замъка само в горната си част.⁶⁷

Тези две широки, мощни и със суров вид кули, с тежка и груба зидария, лишени от всякаква украса, очевидно отразяват, всяка по отделно, по-ранни периоди от строителството на Видинската средновековна кре-

⁶⁶ Ст. Михайлов, Археологически проучвания на крепостта Баба Вила, стр. 4—6

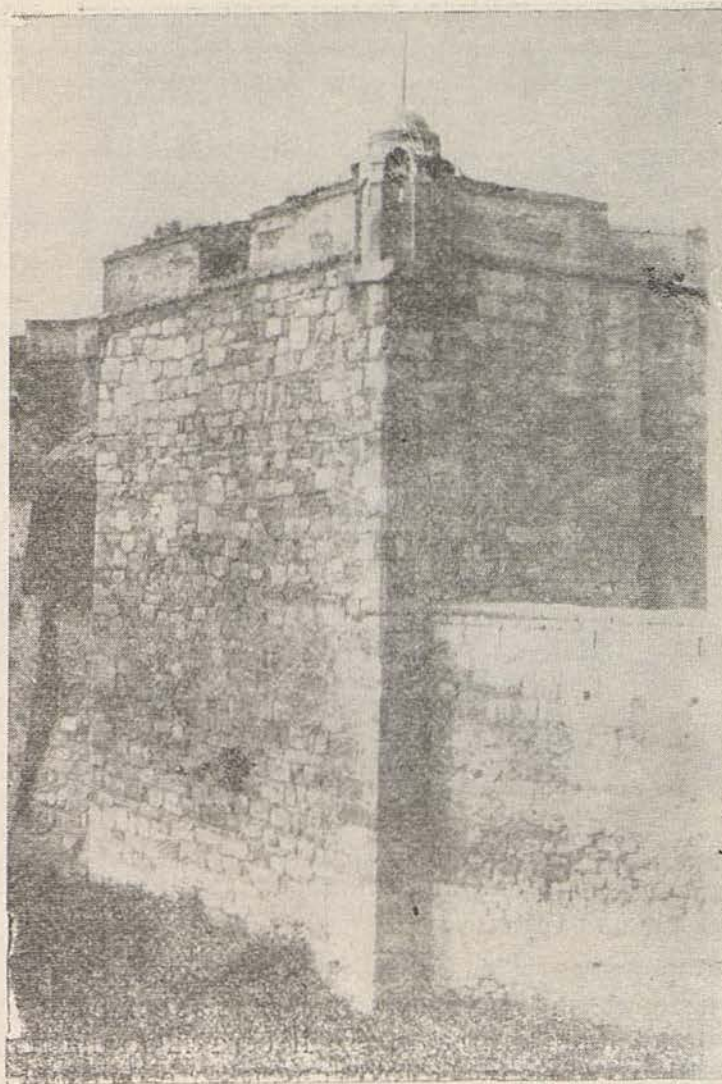
⁶⁷ Пак там, стр. 3; авторът счита, че кулата е пристроена към по-старите основи на крепостната стена.

ност. Може дори да се предположи, че те са единствените запазени кули от ранносредновековната крепост, която, след като е била разрушена почти до основи, е била наново построена, но вече в по-малки размери. От своя страна кули III и IV бележат най-късния етап от строежа на Баба Вида преди турското завоевание — те са тънки, стройни и високи, градени отчасти със смесена зидария и украсени с тухлени орнаменти. Това са отличителни черти на българската монументална архитектура през XIII и особено през XIV в.⁶⁸

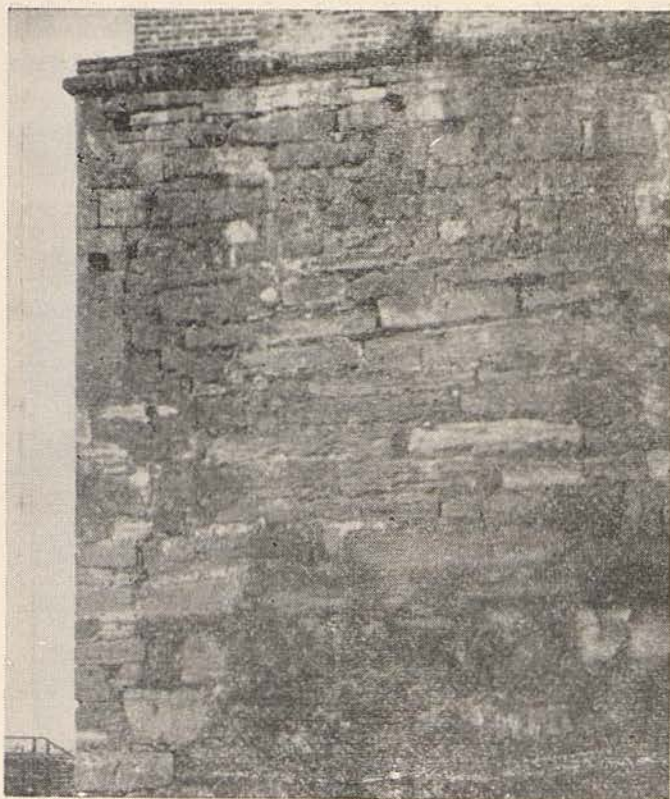
Както се вижда, едни кули на Баба Вида са по-стари, а други по-нови, но всички те са от една епоха — средновековието. За това говорят редица техни общи белези и преди всичко единната концепция, на която са подчинени отделните части на крепостта. Очевидно многобройните обсади и разрушения, на които е била подложена Видинската средновековна крепост през многовековното ѝ съществуване, са налагали чести поправки, а понякога и възстановяване и подновяване. В отделни случаи крепостта навярно е била допълнително укрепявана, като са прибавяни нови кули.

От средновековния градеж на Баба Вида съвсем отчетливо се отделят по-късните поправки, добавки и преустройства от турската епоха, които в значителна степен са променили облика на крепостта. Ако не се вземат под внимание турските преустройства, както и ранните укрепителни съоръжения, върху чиито останки лежи замъкът, той ще се очертае като крепост с много прост план: стена, заграждаща почти квадратно пространство, която на три от ъглите си има по една кула, а на юж.

⁶⁸ Ст. Михайлов, Един мним надпис от крепостта Баба Вида във Видин, Археология; I, 1959 кн. 1—2, стр. 18—19; в статията си „Археологически проучвания на крепостта Баба Вида“, стр. 7, същият автор бележи, че „най-стари — от XIII—XIV в. — са кулите I—IV“.

Обр. 3. Видин. Кула VIII на крепостта „Баба Вида“
Fig. 3. Vidine. Tour VIII de la forteresse „Baba Vida“

Обр. 4. Видин. Кула IX на крепостта „Баба Вида“
Fig. 4. Vidine. Tour IX de la forteresse „Baba Vida“

съборени до равнището на крепостната стена, а някои и по-ниско. Крепостната стена и кулите горе са завършвали със зъбери — по-късно разрушени или зазидани. Те и сега личат на някои места (обр. 6). При кули III и IV, върху които по-късно е бил поставен покрив, отворите между зъберите изпълняват ролята на прозорци (обр. 7).

Не е известно колко и къде са били портите на замъка. В един документ от XIII в. се съобщава, че по времето на цар Борил унгарците при обсадата на Видин изгорили две порти на града.⁶⁹ Съществуващият сега два входа не са пригодени за влизането на конници и каруци. Главният вход на междинната кула на североизточната страна вероятно е останал от времето на Втората българска държава, но е претърпял значителни промени през турската епоха. Той е свързан с входната кула от външната стена на Баба Вида. Малката порта на югоизточната стена (към Дунав), ако не е изцяло дело на турците, най-малкото е основно преустроена от тях.

По време на османското владичество, вътрешната крепост претърпява значителни промени, особено при преустройството ѝ за отбрана с от-

ния ъгъл — две кули. На североизточната и северозападната страна има по една междинна кула, а на югозападната страна те са две, но с по-малки размери. Последните сега почти не се забелязват — горната им част е срината, а надолу са скрити от пристроеното към тях турско казармено помещение⁶⁹. Следователно вътрешната крепост е имала общо девет четириъгълни ъглови и междинни кули (обр. 5). Те са били многоетажни, като в тях се е влизало горе, от крепостната стена.⁷⁰ Някои от кулите в долните си етажи имат тесни бойници, които навътре се разширяват. Кули III и IV са запазили първоначалната си височина — около 16 м при сегашното повдигнато с приблизително 3—4 м, равнище на външния двор.⁷¹ Останалите кули са

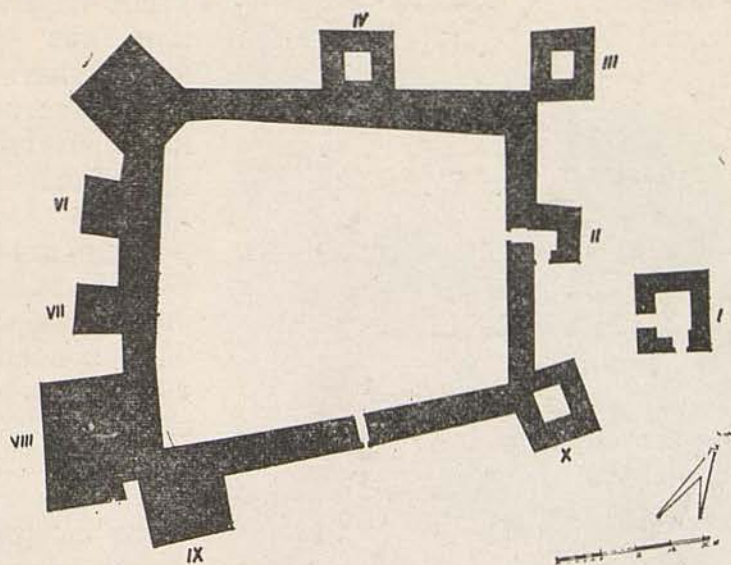
⁶⁹ На тези две кули ми обърна внимание др. Йорданка Атанасова, за което ѝ изказвам сърдечна благодарност.

⁷⁰ Кули V, VI, VII, VIII и IX отвътре са запълнени и все още не са проучени.

⁷¹ Ст. Михайлов, Археологически проучвания. . . , стр. 7.

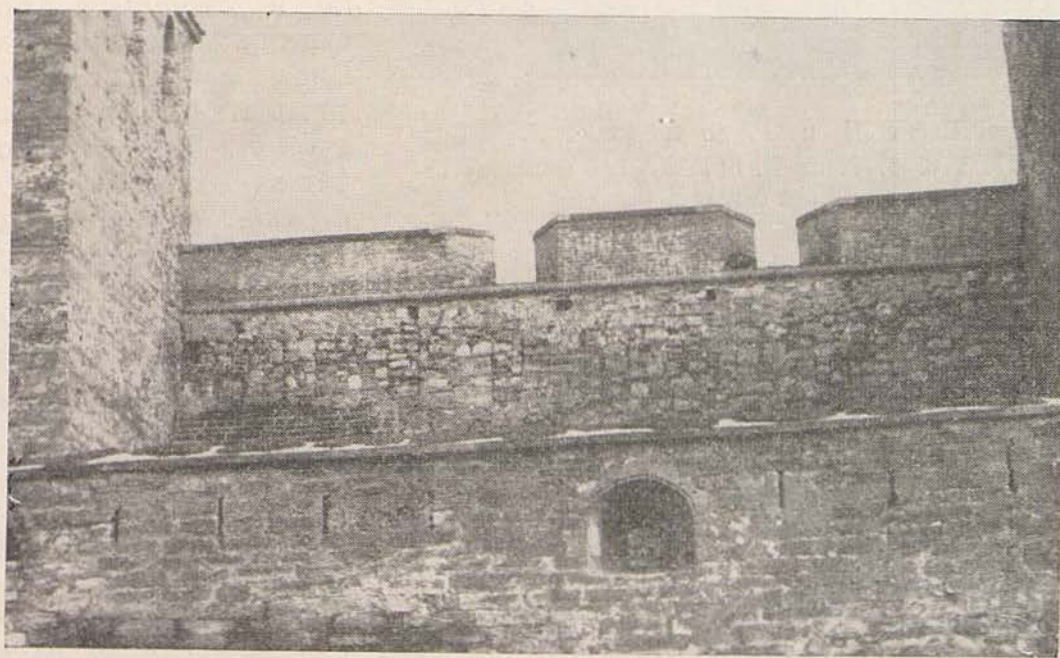
⁷² П. Ников, Цар Борил под светлината на един нов паметник, СлБАН, III, 2, 1912, стр. 133.

нестрелно оръжие. Кулите (без III и IV) са съборени до равнището на стената, а нейните зъбери също са съборени или зазидани. След това стената и някои от кулите са надстроени с общ тухлен парапет с отвори за то.

Обр. 5. Видин. План на крепостта без пристройките след XIV в.

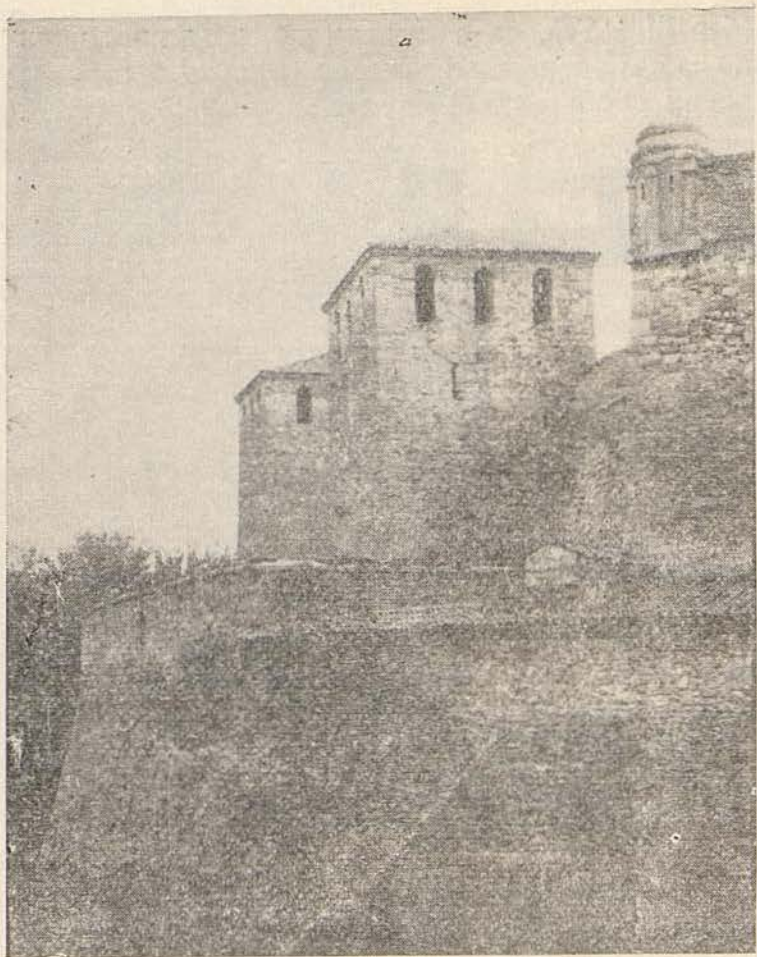
Fig. 5. Vidine. Plan de la forteresse sans les bâtiments ajoutés après le XIVe siècle

Обр. 6. Видин. Зазидани зъбери на крепостта „Баба Вида“

Fig. 6. Vidine. Créniaux de la forteresse bouchés en maçonnerie

повете и с наблюдателници. От тази линия са изключени кули II, VI и VII, които, разрушени и скосени в горната си част и с прибавените отвън подпорни стени, добили облик на контрафорси. Така кулите на крепостта загубват първоначалният си вид и предназначение.

Обр. 7. Видин. Кули III и IV на крепостта „Баба Вида“
Fig. 7. Vidine. Tours III et IV de la forteresse „Baba Vida“

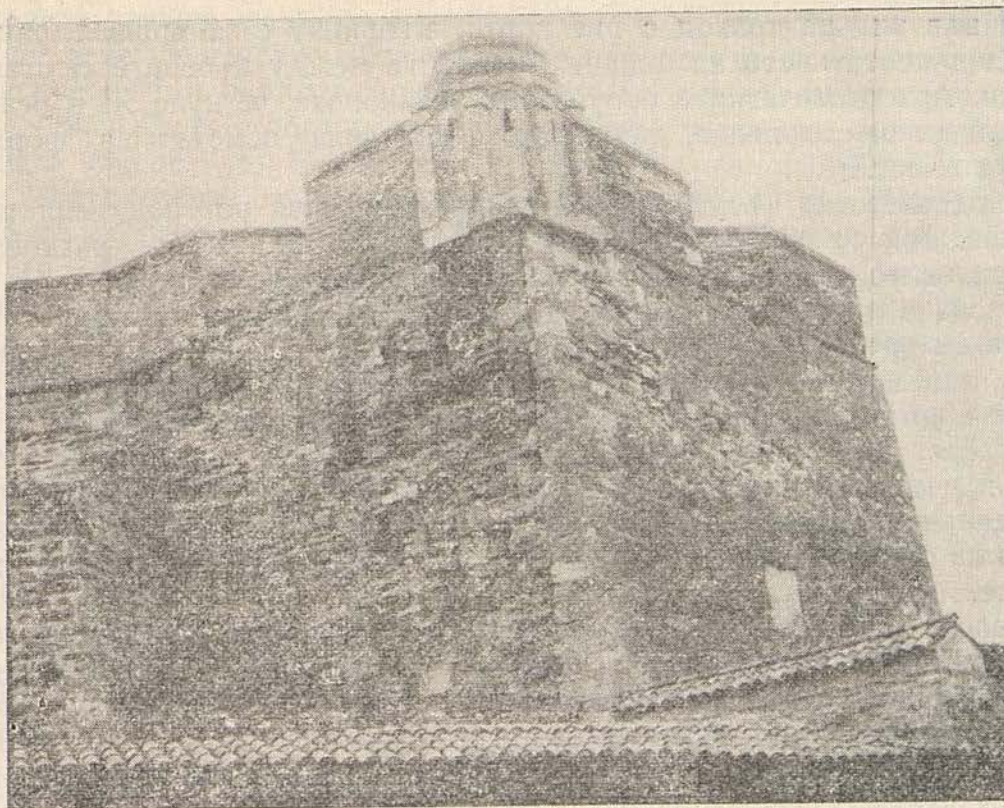
Засводените помещения във вътрешно-крепостното пространство, наредени в един или два реда покрай крепостната стена, също са построени от турците.⁷³ Натрупаната върху сводовете пръст, подкрепена откъм вътрешния двор с подпорни стени, образува обширна тераса покрай бойния парапет. От вътрешния двор към терасата води широк засводен проход-рампа. Отвън към крепостната стена са прибавени няколко контрафорса, казрмено помещение и един резервоар.

Към турската епоха се отнася обикновено и външната „брустверна“ стена на Баба Вида заедно с осмоъгълната „австрийска“ кула XI. Тази стена огражда замъка от три страни, без югозападната. Ф. Каниц, като

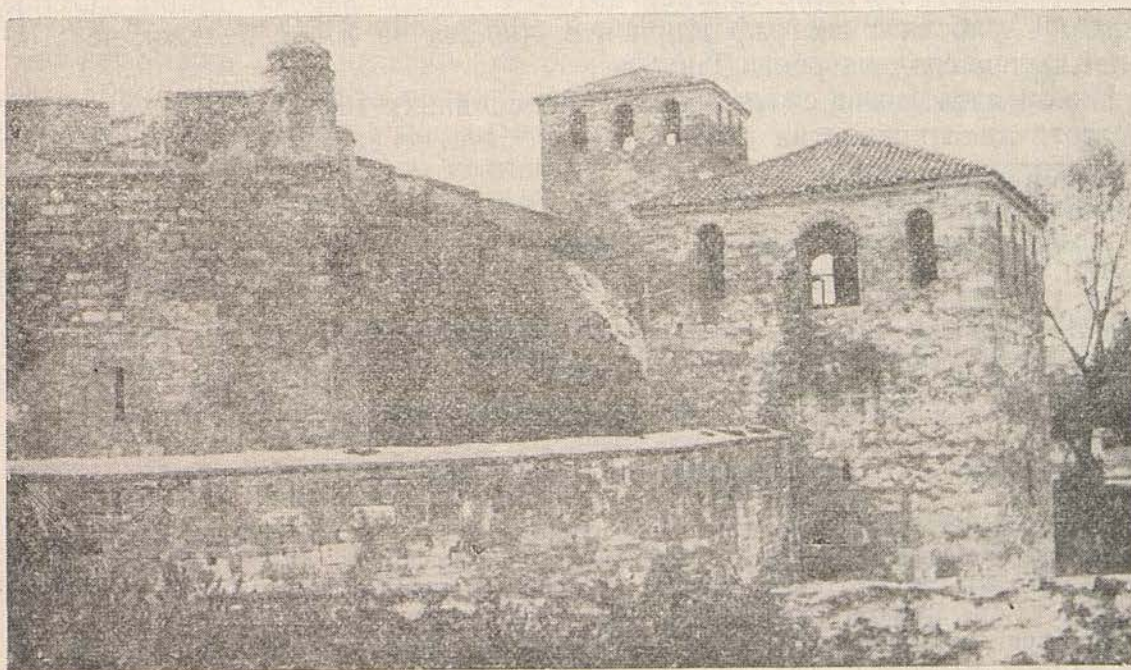
се основава на ръкописните бележки върху един план на Видин от 1731 г., счита тази стена, както и крепостния ров, за дело на генерал Ветерани по времето на австрийската окупация на града през 1689—1690 г.⁷⁴ Обаче във външната стена личат няколко строителни периода. Например горната ѝ част с бойниците, както и наклонената във вид на контрафорс облицовка отвън, са безусловни от по-късно време. По този начин е облицовано изветрялото западно лице на кула V, което очевидно е станало през турско време (обр. 8). Следователно зидът под облицовката на външната стена е по-стар. За изясняването на този произход са необходими съответни архитектурни и археологически сондажи. Трябва обаче да се подчертае обстоятелството, че входната кула I, която по план и градеж не се различава от другите средновековни кули на замъка, е свързана именно с външната стена (обр. 9). От главната фасада на кулата се издава един тънък, но вече разрушен зид, който в долната си част е продължен от външната стена. Самата кула е на два ката, като долният е

⁷³ Ст. Михайлов, пос. съч., стр. 7, счита някои от вътрешните помещения, особено тези с тухлени сводове, за по-стари.

⁷⁴ Kanitz, I, стр. 16.

Обр. 8. Видин. Кула V с облицовка от турската епоха
 Fig. 8. Vidine, Tour V de la forteresse avec revêtement de l'époque turque

Обр. 9. Видин. Входната кула на крепостта „Баба Вида“
 Fig. 9. Vidine. Tour d'entrée de la forteresse „Baba Vida“

устроен във вид на проход с две порти, а горният е завършвал със зъбери. След поставянето на покрива отворите между зъберите са станали прозорци. Археологическите проучвания установиха, че кула XI в основата си е била шестоъгълна, а по-късно е получила осмоъгълна форма в горната си част.⁷⁵

Твърдението за късния произход на крепостния ров подкрепя и Ст. Михайлов. Той се основава на резултатите от сондажните разкопки в рова, при които според него били намерени предимно материали от турската епоха и ограничено количествено сграфито керамика.⁷⁶ Трудно обаче може да си представим Баба Вида през средните векове без околоръстен ров, още повече, че тя, за разлика от повечето феодални крепости, се намира на почти равно място. При това близостта на голямата река и ниският бряг са били идеални условия за създаването на ров, който да се пълни с вода. Малкото количество и то несигурни средновековни материали, намерени тук, не трябва да ни учудва — крепостните ровове по правило са били почиствани периодически, особено при затлачване и затрупване.

Освен в Баба Вида средновековни археологически материали, като византийски и български монети, кухненска и сграфито керамика, се намират и в цялата площ между замъка и „Калето“⁷⁷ — турското околорагско укрепление, построено в основни линии през XVII—XVIII в. Върху в Калето се намират и старите църкви на града, както и неговата най-стара част, махалата „Варош“ — населена през турското владичество с българи.⁷⁸ Очевидно тук е живяло населението на „великия и многолюден град Бдин“, както е наречен Видин в една приписка от времето на цар Иван Срацимир.⁷⁹ По време на унгарската окупация на града през 1365—1369 г. генералът на францисканския орден пише: „*civitas Bindin famosa et magna*“.⁸⁰ Един западен автор в 1308 г. нарича Видин „*civitas magna*“.⁸¹ Арабският географ Идриси в средата на XII в. бележи, че „Бидуни е голям град на река Дану“.⁸²

Някои изследвачи считат, че средновековният Видин е бил укрепен и с околорагска крепостна стена.⁸³ Това обаче не се потвърждава нито от

⁷⁵ Ст. Михайлов, пос. съч., стр. 3, 7.

⁷⁶ Пак там, стр. 2.

⁷⁷ По сведения на др. Йорданка Атанасова

⁷⁸ Д. Ихчиев, Материали за историята ни под турското робство, ИИД, II, 1906 стр. 108, 120, 122 и 125.

⁷⁹ Ив. Дуйчев, Из старата българска книжнина, II, София, 1910, стр. 170.

⁸⁰ J. Dujssev, Il Francescanesimo in Bulgaria nei sec. XIII e XIV. *Miscellanea Francescana*, XXXIV, 4, 1934, стр. 324.

⁸¹ Д. Дечев, Едно средновековно описание на българските земи, ГСУ ИФФ, XIX, 1923, стр. 5.

⁸² Б. Недков, България и съседните ѝ страни през XII в. според Идриси, София, 1960, стр. 75.

⁸³ Д. Цухлев в своята История на града Видин и неговата област, София, 1932, стр. 157, уверено говори за градска крепостна стена във Видин през Второто българско царство, като замъкът Баба Вида, според този автор, служел за цитадела. Ст. Михайлов, Екскурзии из българските старини, стр. 142, изказва предположението, че Видин е бил укрепен с ров и вал откъм сушата още през Първото българско царство, които съоръжения са били разширени през XIII—XIV в. Откъм Дунава, отбелязва същият автор, през Второто царство е имало каменна крепостна стена, чиито основи турците надстроили през XVIII в. От своя страна Н. Мавродиев, Старобългарското изкуство XI—XIII в., София, 1966, стр. 78, подхваля мисълта, че двете крепости във Видин през турско време (авторът очевидно има предвид замъка и калето) са изградени може би на мястото на две

писмените извори, нито от археологическите данни. Следи от такава стена досега не са открити. Под турското укрепление не са намерени по-стари основи⁸⁴, а римската крепостна стена е била изоставена твърде рано — Баба Вида е построена върху нейните развалини. Ясно е, че единствената крепост във Видин през средните векове е бил замъкът Баба Вида. Следователно тук се е намирал „домът“⁸⁵ на цар Иван Срацимир, както се е догадил още Иречек⁸⁶, и на другите видински владетели преди него — Ростислав, Яков Светослав, Шишман, Михаил Шишман и Белаур. За нуждите на тези владетели на мястото на сегашните турски сгради вътре в замъка навярно е имало няколкоетажен комплекс от жилищни и стопански помещения, а също и църква.

Средновековното българско наименование на Видин — Бдин или Бъдин, несъмнено произлиза от името на римската *Вонопіа*.⁸⁷ Поради това обикновено се приема, че античният град продължава да съществува без прекъсване и през средновековието.⁸⁸ Обаче запазването на античното име още не означава, че между римския и средновековния град има пряка приемственост, още повече че за това липсват всякакви писмени сведения и археологически данни. Изворите споменават Бонония за последен път през VI в., а Бдин, както ще видим в следващите редове, се отбелязва за пръв път във връзка със събития от X в. или най-рано от IX в. Археологическите проучвания показваха, че българите са заварили крепостта Бонония в развалини. При разкопките е установена стратиграфията на културните напластявания, като се е достигнало до здрава почва. Най-късните антични материали, намерени тук, са от VI в., а най-ранните средновековни материали са от IX—X в.⁸⁹ Следователно славяните и българите са заварили тук не жив, а мъртъв град. Бонония очевидно не е избегнала участието на другите римски градове, кастели и селища в дн. Северна България, почти без изключение разрушени и обезлюдени през VI—VII в.⁹⁰ Античното име Бонония славяните са научили от старото местно население като название на разрушен и изоставен вече град, сиреч като обикновено местно наименование. По същия начин римският град Никополис ад Иструм, макар и изоставен през VI в., предал името си на възникналото тук по-късно селище, което през турската епоха вече е известно с името Никюп.⁹¹ Известно е също така, че множество антични речни имена в Северозападна България са се запазили и досега, като Тимок, Арчар, Лом, Цибър и пр.⁹²

старобългарски крепости. В издадената от БАН „Кратка история на българската архитектура“, София, 1965, стр. 159, също се поддържа схващането, че средновековният Видин е бил укрепен с градска стена.

⁸⁴ По сведения на Йорданка Атанасова.

⁸⁵ За „дома“ на Иван Срацимир във Видин споменава митрополит Йоасаф Бдински в своето похвално слово за св. Филотея — вж. Ив. Дуйчев, пос. съч., стр. 257.

⁸⁶ Иречек, Българский цар Срацимир Видинский, стр. 36.

⁸⁷ Пак там, стр. 34; за произхода на името Видин и неговите български и чужди форми вж. литературата, посочена у В. Бешевлиев, Античната топонимия у нас като исторически извор, стр. 344, заб. 3.

⁸⁸ V. Beševliev, пос. съч., стр. 215.

⁸⁹ Ст. Михайлов, пос. съч., стр. 3—4.

⁹⁰ V. Beševliev, пос. съч., стр. 215—216, 220.

⁹¹ В турски документ от XV в. е отбелязано „с. Никюп“, принадлежащо към Никополски санджак (бившето Търновско царство), Извори за българската история, XIII, стр. 177.

⁹² В. Бешевлиев, Античната топонимия . . . , стр. 341—342.

За съществуването на Видинската крепост през Първата българска държава и за нейното стратегическо и политическо значение не липсват сведения в изворите. Унгарската Анонимна хроника съобщава, че Глад (*dux Glad*), български управител на областта между реките Марош, Тиса и Дунав, произхождал от крепостта Видин (*Bundyn castro*). Той воювал с маджарите, но бил разбит и поискал мир. Неговият потомък Охтум управлявал същата област по времето на унгарския крал Стефан I (997—1038 г.).⁹³ В житието на св. Герхард се говори подробно за Охтум или Ахтум, който бил покръстен по източноправославен обряд във Видин (*civitate Budin*). Нему била „подчинена земята от реката Кереш чак до Трансилванските области и чак във Видин (*in Budin*) и Северин, което всичко беше включил под своята власт...“⁹⁴

Не може да има съмнение, че областта, управлявана от Глад и Охтум, е един от десетте комитата, на които се е деляла тогавашната българска държава.⁹⁵ Видин явно е бил главният град на областта, а неговата крепост — седалище на управителя. Понеже сведението за десетте комитата е от IX в., може да се приеме, че Видин е съществувал още от това време. Известно е освен това, че по времето на цар Самуил градът е бил средище на епархия,⁹⁶ каквото е останал и досега. Епископската катедра тук навярно е била открита още при княз Борис наскоро след покръстването.

За значението на Видинската крепост по това време говорят и следните два факта. След бягството си от Цариград Роман, син на българския цар Петър, отишъл във Видин.⁹⁷ През 1001/1002 г. император Василий II лично се заел с обсадата на Видин. Скилица разказва, че „на следната година, 15 индикт, императорът се отправил на поход срещу *βυδύν* и го превзел със сила след цели осем месеца обсада. Докато той бил зает с обсадата, Самуил с бърз ход нападнал ненадейно Адрианопол...“⁹⁸

От последното сведение може да се направи заключението, че ранносредновековната крепост на Видин е била значително по-голяма и по-добре укрепена, отколкото замъкът Баба Вида, щом като за нейното превземане са били необходими осем месеца дори за императорската войска.

Докога обаче се е запазила тази крепост или кога е била преустроена във феодален замък, е трудно да се каже. Приема се, и то не без основание, че Баба Вида е изградена в по-голямата си част през XIII—XIV в.⁹⁹ Археологическите данни показват, че ранносредновековната крепост не е била разрушена изцяло — някои нейни кули останали като съставна част на замъка Баба Вида. Възможно е освен това, старата крепост да не е била съборена наведнаж. През няколковековното си същест-

⁹³ *Scriptores rerum Hungaricarum*, I, Budapest, 1937, стр. 48—50, 88—90.

⁹⁴ *Scriptores rerum Hungaricarum*, II, 1938, стр. 489—490.

⁹⁵ Извори за българската история, VII, 1960, стр. 287; за този български комитет, както и изобщо за административното устройство на Първата българска държава вж. книгата на Ив. Венедиков, Административното и военното устройство на България през IX и X в. (под печат).

⁹⁶ Й. Иванов, Български старини из Македония, София, 1931, стр. 57; Ив. Снегаров, История на Охридската архиепископия, I, София, 1924, стр. 22—25.

⁹⁷ Извори за българската история, XI, 1965, стр. 275.

⁹⁸ Пак там, стр. 282; посоченият от Скилица 15 индиктион отговаря на годината от 1. IX 1001 до 31. VIII 1002 г.

⁹⁹ Ст. Михайлов, пос. съч., стр. 6; Кратка история на българската архитектура, стр. 162.

вувание тя несъмнено е била поправяна, преустройвана и възстановявана и то не винаги в стария си вид. Според Българската апокрифна летопис от XI в., цар Константин „поиде съ войсками на Доунавъ, и съзида градъ рекомы Бдинъ“.¹⁰⁰ Това сведение, колкото и да изглежда легендарно, представлява някакъв спомен за възстановяването на Видинската крепост. След като съобщава за превземането на града от Василий II през 1001/1002 г., Скилица добавя, че „императорът... укрепил много добре Видин“.¹⁰¹

Очевидно и през Втората българска държава Видинската крепост често е била поправяна и възстановявана, въпреки че за това няма изрични сведения. Понеже се е намирала в гранична област, тя често е била нападана, обсаждана и превземана, особено от маджарите. В една унгарска грамота от 1259 г. се разказва, че във Видин избухнал бунт срещу българския цар Борил, който поискал помощ от маджарския крал. Последният изпратил войска под началството на comes Jwachinus, който след едно сражение при р. Огоста се насочил към „castrum Budin“. Тук той „изгори с огън две порти на града“ (duas portas civitatis). След голямо сражение, в което сам Jwachinus бил тежко ранен, крепостта паднала в ръцете на унгарците и върната на Борил.¹⁰² Маджарите завземат или обсаждат Видин още няколко пъти — през 1231 г., 1261 г. и 1266 г.¹⁰³ Според Мануил Фил този град бил превзет и от византийския пълководец Михаил Глава Тарханиот.¹⁰⁴ Към 1292 г. в града нахлул сръбският крал Милутин.¹⁰⁵ Цар Иван Александър при потушаването на бунта, вдигнат от вуйчо му Белаур, около 1332 г. завладял „Бъдинъ и въсе Подоунавие“.¹⁰⁶ През 1365 г. Видин бил превзет от унгарския крал Лудвиг¹⁰⁷, а четири години по-късно — от влашкия войвода Владислав.¹⁰⁸

Видин е бил естествено средище на северозападните български земи и поради това е ставал седалище на полунезависими владетели. През втората половина на XIII в. градът последователно минава в ръцете на болярите Ростислав, Яков Светослав (които самоволно се обявили за български царе) и Шишман.¹⁰⁹ Синът на последния — Михаил Шишман — също господар на Видин, пред 1323 г. бил избран за български цар. Видинското княжество, вече родово владение на Шишмановци, през втората половина на XIV в. се паднало на цар Иван Срацимир. „Доблестният и преславният град Бдин“, както е наречен градът в житието на св. Ромил Видински¹¹⁰, станал столица на независима българска държава.¹¹¹

¹⁰⁰ Й. Иванов, Богомилски книги и легенди, София, 1925, стр. 285.

¹⁰¹ Извори за българската история, XI, стр. 282.

¹⁰² П. Никол, Цар Борил под светлината на един нов паметник, стр. 124—125, 133

¹⁰³ П. Никол, История на Видинското княжество до 1323 година, ГСУ ИФФ, XVIII, 8, 1922, стр. 11, 16—17, 25; същият, Българо-унгарски отношения, стр. 107—108, 159—162.

¹⁰⁴ Хр. Лопарев, Византийский поэт Мануил Фил. К истории Болгарии в XIII—XIV веке, СПб, 1891, стр. 53.

¹⁰⁵ П. Никол, История на Видинското княжество, стр. 70—71, 83.

¹⁰⁶ Ю. Трифонов, Деспот Иван Александър и положението на България след Велбуждската битка, СпБАН, XLIII, 21, 1930, стр. 90—91.

¹⁰⁷ Иречек, История на българите, стр. 250—251; същият, Почравки и добавки, стр. 235—237.

¹⁰⁸ Istoria României, II, Bucuresti, 1962, стр. 349.

¹⁰⁹ За тези владетели вж. подробно у Никол, Българо-унгарски отношения, стр. 1—220; същият, История на Видинското княжество, стр. 1—124.

¹¹⁰ Ив. Дуйчев, пос. съч. стр. 230.

¹¹¹ За царството на Иван Срацимир вж. Иречек, Българский цар Срацимир Видинский, стр. 31—54.

Османската мощ принудила и Иван Срацимир да стане васал на султана, а по-късно да приеме турски гарнизон в столицата си.¹¹² При това положение заварили Видин кръстоносците на Сигизмунд. В една от своите грамоти кралят нарича града „*ciuitate fortissima*“, а Бусико го окачествява като „*une grosse ville fermée*“.¹¹³ Според Бусико господарят на Видин предал цялата си страна на краля, а също и всички турци в града.¹¹⁴ Шилтбергер добавя, че Сигизмунд оставил тук гарнизон от 300 души.¹¹⁵ След разгрома на кръстоносците при Никопол Баязид I се насочил към Видин, с измама пленил Срацимир и окончателно завладял неговото царство.¹¹⁶

Османските завоеватели превърнали Срацимировата държава в санджак с главен град Видин, като запазили нейните стари граници. Заедно със Силистра и Никопол, също центрове на санджаци, Видин станал една от главните турски опорни точки на Дунав. Ето защо няма никакво основание да се предполага, че до XVII в. Видинската крепост била „изоставена и запустяла“.¹¹⁷ Тук, както и в другите долнодунавски крепости, е имало постоянен гарнизон. В един турски документ от XV в. се споменава за „беваб (вратар — б. м.) на крепостта Видин“.¹¹⁸ Същият документ, който представлява опис на тимари във Видинско, съобщава, че жителите на с. Саслар (неустановено) „са железари открай време и досега. Годишно те са предавали 200 пръчки желязо на Видинската крепост“. Сега също годишно те трябвало да предават на крепостта по 400 пръчки желязо и 210 остриета за копия.¹¹⁹

¹¹² Иван Срацимир, подобно на другите български владетели, приел турското върховенство още при Мурад I. Мехмед Нешри в своята хроника разказва, че когато султанът свикал християнските си васали за война срещу сръбския княз Лазар, се явили сам Кюстендил и Сераджил, докато Искендер-оглу Сусманос и Добруджа-оглу Ювзки не дошли (Cronici turcești privind arile române, I, București, 1966, стр. 110). Не може да има съмнение, че хронистът е имал предвид българските владетели Константин Велбуждски, Срацимир Видински, Иван Шишман, син на Иван Александър, и Иванко, син на Добромир. В още по-тежка зависимост изпаднал Иван Срацимир при Баязид I. Немският историк от XVI в. Леунклавий пише, че през втората година от своето царуване, Баязид (1389—1402 г.) се отпразил към Видин, като го обсадил и нападнал. Изпаднали в тежко положение, обсадените се съгласили да предадат града срещу правото да се изгледят свободно. Съгласно договора християните предали крепостта, а Баязид им позволил да тръгнат необезпокоявани. Веднага след това обаче той заповядал на Фируз бей да ги догони и изгуби, което последният и сторил. После султанът превзел още пет крепости и градове на християните (H. Lewenkla w, Neuwer Musulmanischer Histori, Franckfurt, 1595, стр. 186). Този разказ Леунклавий е заел несъмнено от някоя неизвестна османска хроника. Важно е да се отбележи, че превземането на Видин, според Леунклавий, е станало преди завладяването на Никопол и Силистра от турците (Lewenkla w, стр. 187—189). Преди завземането на Никопол и Силистра, и към същото време — 794 г. от хиджра, сиреч през 1391—1392 г., се отнася превземането на Видин и от Анонимната Османска хроника (вж. Fr. Giese, Die altosmanischen anonymen Chroniken, II, Leipzig, 1925, стр. 38—39). Бусико съобщава, че господарят на Видин, сиреч Срацимир, бил насилва поставен под властта на турците (ж. Иречек, Българский цар Срацимир, стр. 46—47; същият, Поправки и добавки, стр. 261—262). Навярно Бусико има предвид същото събитие, за което говорят османските хронисти.

¹¹³ Иречек, Поправки и добавки, стр. 261.

¹¹⁴ Пак там, стр. 261—262.

¹¹⁵ Schiltberger, пос. съч., стр. 52.

¹¹⁶ Иречек, Българский цар Срацимир, стр. 49—52.

¹¹⁷ Ст. Михайлов, пос. съч., стр. 6.

¹¹⁸ Извори за българската история, XIII, стр. 139; за датировката на този регистър вж. Стр. Димитров, За датировката на някои османски регистри от XV в., ИБИД, XXVI, 1968, стр. 241, счита, че този документ е писан през 1479 или 1480 г.

¹¹⁹ Извори за българската история, XIII, стр. 117.

Като крепост с голямо стратегическо значение Видин, както и по-рано, неведнаж е бил обект на военни действия. Около 1412 г. Муса Челеби, един от синовете на Баязид I, отнел този град от своите врагове.¹²⁰ При един свой набег откъд Дунава през 1442 г., известният унгарски пълководец Ян Хуниади нападнал Видин, без да го превземе.¹²¹ Османският хронист от XVI в. Кемал-паша-заде съобщава, че през 1479 г. унгарците съвсем ненадейно нападнали и опожарили Видинската крепост.^{121a} Видин устоял на влашкото нападение през 1595 г., но три години по-късно бил опожарен от Михаил Витязул, според когото градът имал 12 000 къщи.¹²²

Във Видин до XVII в. освен замъка очевидно друго укрепление не е имало. Хаджи Калфа през първата половина на XVII в. пише, че в този град „има крепост и там живее санджакбега“.¹²³ Един русин, който през втората половина на XVII в. бил в турски плен, бележи за Видинската крепост следното: „А есть тут град в Ведине не велик, старых времен страение; а крепостию он не вельми крепок, а пушак в нем немнога есть, а окрест посаду града несть . . .“¹²⁴

Укрепяването на Видин с вал и ров, обграждащи целия град (т. н. „Кале“), е станало във връзка с австро-турските войни в края на XVII и началото на XVIII в. Замъкът, вече преустроен, останал да служи за цитадела. За разлика от другите средновековни крепости по Долния Дунав, като Русе, Свищов, Никопол и др., Баба Вида преживяла руско-турските войни и просъществувала до Освобождението в 1878 г. Преминала след това под ведомството на българските военни власти и превърната от тях в склад за боеприпаси, тя избегнала печалната участ на много други исторически паметници у нас и е запазена до днес.

ФЛОРЕНТИН

На една гравюра с изглед от с. Флорентин, издадена през 1826 г., се вижда малка крепост върху едно ниско възвишение до самия дунавски бряг. Горните части на крепостта са срутени, но стената на кулите са запазени до голяма височина (обр. 10). Това е очевидно средновековната крепост Флорентин, от която Каниц видял по-късно само основите. Известният изследвач на българските земи пише, че няколко десетилетия преди неговото идване, както му разказали стари местни турци, крепостта била съборена за строежа на укрепленията „Кум баир“ и „Гази баир“ във Видин.¹²⁵

¹²⁰ Gies^e, пос. съч., стр. 69; J. Leunclavius, *Annales sultanorum Othmanidorum Francofurdi*, 1588, стр. 28.

¹²¹ Istor a României. II, стр. 437.

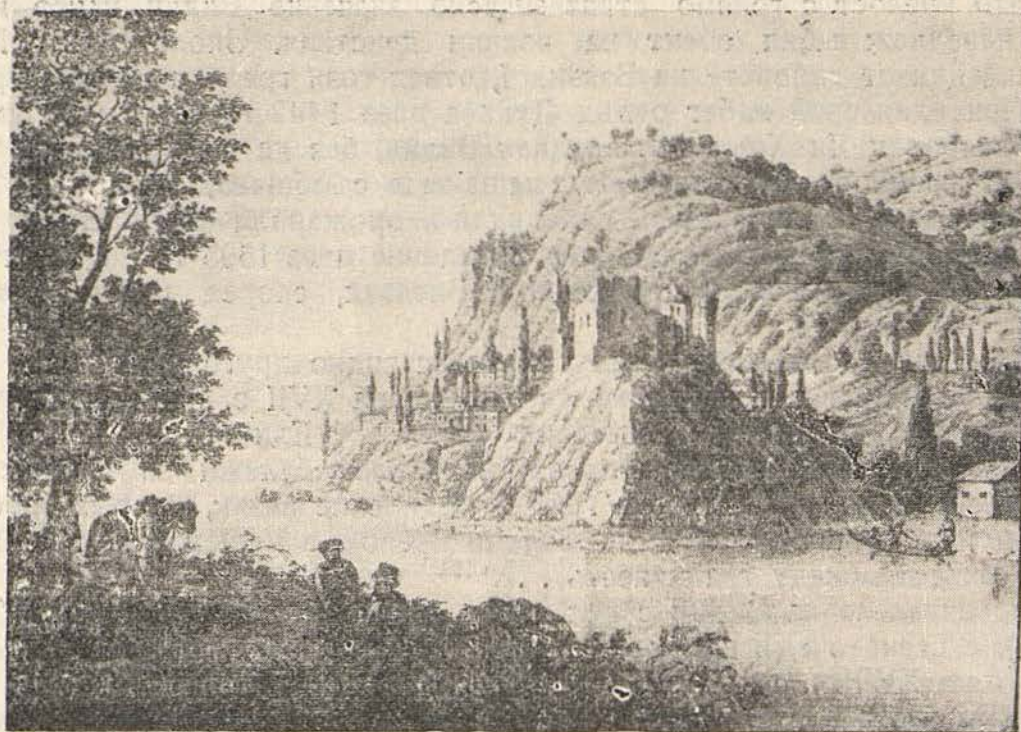
^{121a} Cronici turcești privind tarile române, vol. I, București, 1966, стр. 207.

¹²² Иречек, Поправки и добавки, стр. 305; Hürmuzaki, XII, стр. 411, 415.

¹²³ Ст. Аргиров. Румелия и Босна. Географски описал Мустафа бен Абдуллах Хаджи Калфа, АрхПП, I, 1938, кн. 2, стр. 93.

¹²⁴ П. Сырку, Описание Турецкой империи составленное русским, бывшим в плену у турок во второй половине XVII в., СПб., 1890, стр. 32. Интересно е сведенията на френския пътешественик La Motraye, посетил през 1714 г. Видин. Според него градът бил отбраняван от един замък (Chateau), пазен от две роти еничери (La Motraye, *Voyages en Europe, Asie et Afrique*, II, Haye, 1727, стр. 203).

¹²⁵ Kanitz, I, стр. 65.

Обр. 10. Флорентин. Средновековната крепост. Гравюра от 1826 г. (А. Кунике)

Fig. 10. Florentine. Forteresse médiévale. Gravure de 1826 (A. Kunike)

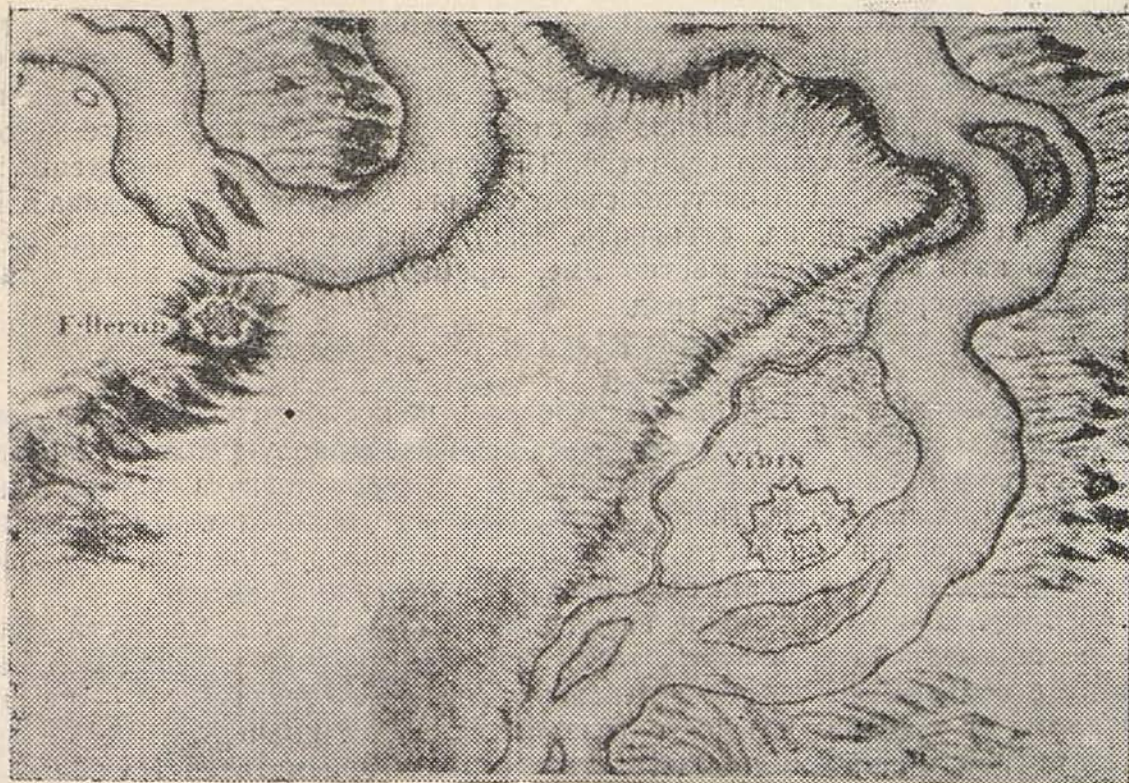
Развалините на Флорентинската крепост личат и сега. Те се намират на едно ниско възвишение в местността „Валя Турчилор“, до дунавския бряг, около 300 м западно от сегашното село Флорентин. Всъщност се виждат само основите на малка стена с обрушено лице. Градежът е от ломен камък и бял хоросан с едра баластра. В подножието на възвишението — на брега, както и източно от крепостта, се намират късове сграфито керамика от XIII—XIV в., глазирана керамика от XVI—XIX в. и турски керемиди. Както се вижда, селището Флорентин се е намирало по-рано непосредствено на изток от крепостта.

В споменатата вече италианска карта от 1394/1396 г., на запад от ahondin (Видин) е изобразена крепостта flarantrotia.¹²⁶ Преди това средновековният Флорентин не се споменава. Участникът в похода на Владислав III Варненчик през 1444 г. Андреа де Палацио пише в едно свое писмо: „И така, след като кралят премина в България през брода Оршова . . . на четвъртия ден ние видяхме Florentinum“.¹²⁷ Крепостта обаче била подмината от кръстоносците. В един опис на тимари в Софийско е отбелязано с дата 7. II. 1448 г., че тимарът на Шарабдароглу Насух се дава на Саруханоглу Мустафа — „той ще го владее и ще охранява крепостта Филоридин“. Следващата бележка в описа с дата 22. II.—4. III. 1451 г. съобщава, че същият тимар се възлага на Ахмед бей от Воден — „той ще го владее, той ще бъде, както е обичаят, диздар в споменатата крепост, ще я охранява и пази“.¹²⁸ Издате-

¹²⁶ V. Beševliev, Eine Militärkarte etc., стр. 41.

¹²⁷ М. Мирчев, Андреас де Палацио. Писмо за поражението при Варна, изпратено до кардинал Лудовик, ИВАД, XV, 1964, стр. 88.

¹²⁸ Извори за българската история, XIII, стр. 37.

Обр. 11. Флорентин. План на средновековната крепост, от Л. Марсили
(края на XVII в.)

Fig. 11. Florentine. Plan de la forteresse, par L. Marsigli (fin du XVIIe siècle)

лите на този документ неправилно са отъждествили крепостта Филоридин с гр. Флорина (Лерин) в Гърция.¹²⁹ „Филоридин“ е съвсем очевидно турска форма на името Флорентин. Както се вижда, средновековната крепост в това селище е била използвана от турците. За издръжката на нейния началник е бил отреден тимар, състоящ се от няколко села в Софийско.

Като град и крепост Флорентин се среща и в по-късни извори. Наред с Видин той е отбелязан в Унгаро-турския мирен договор от 1519 г.¹³⁰ Между българските градове опожарени през 1598 г. от Михайл Витязул е споменат и Florentint.¹³¹ Марсили в края на XVII в. пише, че Флорентин (Filerin) е крепост (fort), построена на една височина. В своята карта на р. Дунав същият автор е означил в умален мащаб плана на крепостта Fillerun (обр. 11).¹³²

Не е известно кога тази крепост е била изоставена от турците. В един османски документ от 1715—1716 г. Флорентин е наречен „паланка“.¹³³ Засега не може да се установи и кога е основано средновековното селище и кога е построена неговата крепост. Археологически разкопки тук още не са извършвани. Името Флорентин произлиза от

¹²⁹ Пак там, стр. 37, заб. 2.

¹³⁰ Иречек, История на българите, стр. 269.

¹³¹ Нугмизаки, XII, стр. 411.

¹³² Д. П. Димитров, пос. съч., стр. 15, 37, 45 и обр. 4.

¹³³ В. Цветкова, пос. съч., стр., 225.

Φλωρεντίανα наименованието на античното укрепление, издигало се на това място.¹³⁴ Запазването на старото име дава основание да се мисли, че античната Флорентиана не е била разрушена от варварските племена през VI—VII в., а е продължила да съществува и през средните векове.¹³⁵ Това обаче е малко вероятно. Тя надали е правела изключение в дн. Северна България и сигурно също е била срината и обезлюдена най-късно при идването на славяните. Наименованието Флорентиана се е запазило като обикновено местно име, преминало по-късно върху създадения тук средновековен град.

Като завършек следва да се отбележи, че крепостите Оряхово, Лом, Видин и Флорентин (за съществуването на феодално укрепление в Гиген няма сигурни данни) са съставлявали част от средновековната укрепителна линия по Долния Дунав. Видин се очертал като една от трите най-важни долнодунавски крепости — наред с Никопол и Силистра. Оряхово, Лом и Флорентин са имали сравнително ограничено значение.

При сегашното състояние на нашите знания за тези крепости, може да се предполага, че началото на средновековното укрепление във Видин е поставено вероятно още през IX в., а на останалите — не по-късно от XII в. Във връзка с това трябва да се подчертае, че освен имената няма никакви доказателства за пряка приемственост и връзка между античните кастели Алмус, Бонония и Флорентиана, от една страна, и възникналите съответно върху техните развалини средновековни градове Лом, Бъдин и Флорентин, от друга страна. Необходимо е обаче да се отбележи, че средновековните крепости на последните три града са били построени на ниски и почти равни места, докато несвързаната с антична традиция Оряховска крепост се издига на високо място. Като феодални укрепления всички те са обхващали малка площ, в която е имало само сгради за болярина и стражата. Градското население е живеело извън крепостните стени.

¹³⁴ В. Бешевлиев, Античната топонимия... , стр. 344; същият. Латински местни имена в Мизия и Тракия, ИАИ, XIX, 1955, стр. 282.

¹³⁵ V. Beševliev, Le cités antiques etc., стр. 215—216.

CONTRIBUTION A L'HISTOIRE DES FORTERESSES MÉDIÉVALES SUR LE BAS-DANUBE

III. GUIGUENE, ORIAHOVO, LOM, VIDINE et FLORENTINE

A. Kousev

Résumé

Dans les deux premières parties de son étude sur les forteresses bas-danubiennes des XIe—XIVe siècles, l'auteur s'est arrêté sur les villes fortifiées de Toutrakân, Roussé, Pirgos, Novgrad, Svichtov et Nicopol. La présente troisième partie est consacrée aux forteresses féodales de la rive droite du Danube, à partir de la ville de Nicopole jusqu'au confluent du fleuve et de la rivière Timok.

Les sources médiévales font état de quatre points fortifiés dans cette région: Oriahovo, Lom, Vidine et Florentine. L'auteur suppose que, entre Nicopol et Oriahovo existait une autre forteresse médiévale: Guiguène.

A l'exception de la citadelle de Vidine, les forteresses envisagées ci-dessus n'ont encore fait l'objet d'aucune étude historique ou archéologique. L'auteur s'est efforcé, sur la base de données archéologiques ou écrites d'apporter une certaine lumière sur le caractère, la construction et le destin historique de ces forteresses.

De la forteresse de Guiguène, on n'a trouvé — ni cherché — aucune trace, et les sources dont on dispose n'en font pas mention. Mais les fouilles effectuées par T. Ivanov ont révélé que, sur les ruines de l'antique Ulpia Oescus naquit, au IXe—Xe siècle, une agglomération qui y subsista au moins jusqu'au XIVe siècle, comme en font foi les monnaies byzantines découvertes et les céramiques du haut Moyen-Age. Il est fait mention de cette agglomération pour la première fois dans un document turc du XVe siècle, où elle est désignée sous le nom de „Ville de Guiguan“, avec population chrétienne.

L'auteur pense que Guiguène était déjà une ville sous le Second Royaume Bulgare et qu'en conséquence elle devait être vraisemblablement fortifiée. Pendant l'époque turque, Guiguène est tombée au rang de simple village; ce qu'elle est encore aujourd'hui.

De la forteresse féodale de Oriahovo, située sur une colline au bord du Danube, il ne subsiste qu'une tour à demi ruinée. C'est en 1968 que, pour la première fois, on y entreprit des fouilles archéologiques.

En raison de ses dimensions réduites et de son importance limitée, la forteresse de Oriahovo figure rarement dans les sources écrites. Nous trouvons la

première mention de son nom dans un document hongrois de 1283, lequel annonce la prise de la forteresse par les Hongrois. Les chroniqueurs français Boucicaut, Froissart et autres, décrivent en détail le siège et la prise de la forteresse de Oriahovo par Sigismond en 1396, alors occupée par les Turcs. Cette forteresse avait une double ligne de remparts, des tours, un fossé traversé par un pont. Il semble que cette forteresse ait été utilisée au moins jusqu'à la fin du XVIe siècle. Dans le traité turco-hongrois de 1519, on mentionne Oriahovo en tant que forteresse, au même titre que Nicopol. En 1697, le Hongrois Komaromi la trouva déjà abandonnée et déserte.

La seule donnée certaine que nous ayons trouvée sur la forteresse de Lom figure sur un document hongrois de 1286. Dans la ville actuelle de Lom, au confluent de la rivière du même nom et du Danube, on peut distinguer la ligne des remparts du castel romain Almus mais on ne peut relever aucune trace de fortifications médiévales. On a bien trouvé des monnaies byzantines et bulgares des XIIe — XIVe siècles mais, en vérité, des recherches archéologiques sérieuses n'ont pas encore été entreprises. On ne sait rien d'autre sur la forteresse de Lom mais son souvenir est conservé dans l'appellation „Lomgrad“, par laquelle on désigne la ville dans quelques sources des XVIIe — XVIIIe siècles.

La forteresse médiévale de Vidine „Baba Vida“ se trouve dans la ville elle-même, sur la rive basse du Danube. C'est l'unique forteresse féodale qui subsiste sur le sol bulgare. Son plan montre qu'elle est presque carrée, avec 9 tours d'angles ou latérales. Le rempart extérieur bas possède deux tours dont l'une, à l'entrée, munie, en son temps, d'un pont-levis. Un fossé entoure la forteresse à l'extérieur.

Pendant l'époque ottomane, „Baba Vida“ a été aménagée en vue de la défense avec armes à feu : quelques tours ont été abattues, les créneaux ont été détruits ou bouchés en maçonnerie, on a construit des parapets, des postes d'observation, des escaliers, des contreforts, des bâtiments auxiliaires etc. Tout cela a transformé considérablement l'aspect de la forteresse médiévale.

Au cours de l'étude archéologique de „Baba Vida“, St. Mihailov a établi que la forteresse a été édifiée sur les assises du rempart de la ville romaine de Bononia. Les murs intermédiaires mis à jour ainsi que la tour IX sont visiblement des vestiges de la forteresse médiévale élevée par les Bulgares aux IXe — Xe siècles, sur le castel romain détruit. La tour VII date vraisemblablement d'un peu plus tard. Dans ses grandes lignes, la construction des autres tours et des remparts de „Baba Vida“ porte les caractéristiques des XIIe — XIVe siècles.

Ayant subi quantité d'assauts, la forteresse de Vidine a été réparée et restaurée plus d'une fois ; là-dessus les témoignages des sources historiques ne manquent pas. Presque toutes les époques du dernier millénaire ont laissé leurs traces et leurs marques sur la construction de „Baba Vida“ dans son état actuel.

L'auteur pense que, tout au long du Moyen-Age et jusqu'au XVIIe siècle, lorsque les Turcs ont construit autour de Vidine une nouvelle enceinte fortifiée (kalé), „Baba Vida“ a été l'unique forteresse de la ville. Elle était le siège des seigneurs ou des gouverneurs de Vidine et de sa vaste région, au moins du Xe au XVIe siècle.

En sa qualité de centre naturel des terres bulgares du nord-ouest, Vidine est la ville principale de la province au Xe siècle, le siège des boyards semi-indépendants au cours des XIIIe et XIVe siècles et, pendant la seconde moitié du XIVe siècle, la capitale d'un royaume bulgare séparé. Après la prise de la ville par les Turcs en 1396, la forteresse devient le siège du sandjakbey, gouverneur de la région de Vidine. Les maisons des habitants de Vidine se trouvaient autour de la forteresse; principalement dans ce qui est devenu le quartier actuel „Varoch“, comme en témoignent des découvertes de monnaies et de céramiques médiévales.

Durant tout le Moyen-Age, Vidine est restée l'une des plus importantes forteresses bulgares du bas-Danube.

Les ruines de la forteresse médiévale de Florentine n'offrent que peu d'intérêt. Elles n'ont pas été étudiées; cependant on y a trouvé des fragments de céramique sgraffite des XIIIe—XIVe siècles.

On relève le nom de Florentine pour la première fois sur une carte militaire italienne datant de 1594—96, avec la qualification de „forteresse“. Selon des sources historiques, elle a été utilisée par les Turcs, au moins jusqu'à la fin du XVIIe siècle. On ignore quand elle a été abandonnée, mais elle a été finalement ruinée pendant la première moitié du XIXe siècle. Une gravure de 1826 nous donne une idée de la forteresse de Florentine à cette époque; forteresse médiévale à demi éboulée, avec quelques tours.

Les forteresses Oriahovo, Lom, Vidine et Florentine ont visiblement fait partie d'une ligne fortifiée médiévale sur le bas—Danube. On peut supposer que la forteresse de Vidine remonte au IXe siècle, et les autres, au XIIe siècle au plus tard. En tant que forteresses féodales, elles ne couvraient qu'une petite superficie. Les habitants de la ville vivaient hors des remparts.

D'après l'auteur, il ne peut être question de continuité entre les castels antiques de Ulpia Oescus, Almus, Bononia et Florentiana d'une part, et les villes médiévales édifiées sur leurs ruines: Guiguène Lom, Vidine et Florentine. Les villes romaines citées ci-dessus — pour autant qu'on puisse en juger par les sources et les données archéologiques dont nous disposons — ont été détruites et abandonnées au cours des VIe—VIIe siècles. On explique la persistance des noms anciens Almus, Bononia, Florentiana sous leur forme slavianisée Lom, Bdin, Florentine, de la façon suivante: à leur arrivée dans la péninsule Balkanique, les Slaves ont appris, par les populations locales ces noms de villes comme ceux de cités déjà mortes, et les ont adoptés comme des toponymes ordinaires.